

ד"ר יהושפט גבו

לע"נ
אביהוא יעקב הי"ד
לוחם ואיש הגות
שמסר נפשו על הגנת העם והארץ

פרשת השופט גדעון – סיפור אמונה ותעוזה

מבין חמשת השופטים שפעילותם להצלת ישראל מתוארת בספר שופטים בהרחבה, בולטת פרשת השופט גדעון, המדגישה נושאי אמונה ויראת ה'. גדעון הוא השופט היחידי שזכה להתגלות מלאך ה' המכינו לשליחותו. אמנם התגלות מלאך נזכרת גם אצל שמשון, אבל להוריו ולא לשמשון עצמו. אצל כל השופטים מובא הדגם הקבוע, לפיו בני ישראל עושים את הרע בעיני ה', וה' שולח אויבים להענישם. בני ישראל זועקים אל ה', וה' שולח להם מושיע. אולם רק אצל גדעון מסופר שביער את העבודה הזרה מעירו טרם צאתו לישועת ישראל. טיהור המחנה מודגש אצל גדעון גם בבחירת הלוחמים, מה שלא מצינו אצל שום שופט אחר. יתר על כן, כל פרט ופרט בפעילותו של גדעון מלווה בהדרכה אלוקית, תופעה המיוחדת לו בלבד.

הרקע המדיני השקפתי

פרשת גדעון כתובה בספר שופטים מיד אחרי מפלת הכנענים בידי ברק בן אבינועם, וסמיכות הפרשיות מסבירה כיצד הצליחו המדיינים לחזור מהמדבר לארץ ישראל. מקום מושבם של המדיינים הוא במדבר ערב. בצפון חגיאז יש עיר בשם מדיין, הידועה ממקורות קלאסיים וערבים. יוסף בן מתתיהו¹ מספר שמשה ברח מפני פרעה לעיר מדיין. נמצא שידע על עיר בשם זה, וזיהה אותה עם מקום מושבם של המדיינים במקרא². הכנענים שישבו בעמקים ולהם רכב ברזל, שמרו על ספר המדבר מחדירתם של שוסי המדבר.

בדרך כלל המעבר בין הארץ הנושבת למדבר איננו ברור וחד. הוא תלוי במידה רבה בחוזק השלטון וביציבותו. שלטון חזק הודף את שבטי הנודדים הרחק אל המדבר, בעוד שבעת התרופפות השלטון חוזרים הנודדים ומשתלטים על ארץ המזרע. הכוח הכנעני המצוייד ברכב ברזל נשבר במלחמתו עם ברק. אולם הישראלים שתפסו את מקומם של הכנענים לא היו בעלי צבא קבע, אלא

1. קדמוניות היהודים ב, י"א, א.

2. ראה אנציקלופדיה מקראית ערך מדין, כרך ד', עמ' 689.

צבא מתנדבים, ולא היה בכוחם לשמור על הגבולות. ספר המדבר נשאר פרוץ, וכך נתאפשר למדיינים לחדור לארץ.

יושם אל לב לכך, שכל השופטים נלחמו עם אויבים שכני ישראל ממזרח וממערב, והגם שהכתוב מטעים שבני ישראל נמסרו בידיהם בגלל חטאיהם, היו אלה עמים בעלי סכסוך היסטורי וטריטוריאלי עם ישראל. לא כן גדעון, שעמד מול המדיינים שאינם שכני ארץ ישראל ובאו ממרחק. לפיכך, ראוי לחפש את הנימוק לחדירתם לארץ בתחום הדתי, כפי שמציין הכתוב: "ויעשו בני ישראל הרע בעיני ה' ויתנם ה' ביד מדיין שבע שנים" (שופטים ו', א). לפנינו איפוא, שתי סיבות להופעת המדיינים, הסיבה הארצית-הצבאית, והסיבה האמונית. אנו רשאים להניח שלא כל בני ישראל הבינו את הרקע הדתי לבואם של המדיינים. עובדה היא, שגם אחרי שסבלו סבל רב במשך שבע שנים, ונביא שבא להוכיחם העמידם על הקשר שבין חטאיהם לסבלם, למרות כל זאת, גדעון נאלץ לבער את העבודה הזרה מעירו בלילה, ואף סיכן בכך את חייו (שם ו', כז-ל). משמע, תושבי עפרה לא הבינו את סיבת סבלם, או התעלמו ממנה.

הכנתו של גדעון ליעודו

בחירתו של גדעון כמושיע, התגלות המלאך אליו והתגלות כבוד ה' במהלך פעילותו, הם תופעה יוצאת דופן בין השופטים וטעונה הסבר. המקרא איננו מבהיר במה זכה גדעון, ופער זה ממלא על ידי חז"ל: "וגדעון בנו חבט חטים בגת" (שם ו', יט). "אמר לו גדעון לאביו: אבא זקן אתה לך לביתך ואני חובט שם. שאם יבואו המדיינים אין בך כוח לנוס. אמר לו הקב"ה: אתה קיימת מצוות כיבוד, כדאי אתה שיגאלו בני על ידיך"³.

מה עומד ביסוד דברי חז"ל אלו? דומה, כי ניתן למצוא להם סימוכין במקראות. התגלות ה' או מלאכו לבני אדם הם תופעה שכיחה במקרא. בכל מקום שמתרחשת התגלות, היא מתרחשת ללא עיכוב, מה שאין כן אצל גדעון, שהמלאך מופיע אבל איננו מתגלה, אלא מתעכב תחת האלה של יואש אבי גדעון (ו', יא), וכך כעבור זמן מתגלה לגדעון. מדוע נתעכב המלאך ודחה את התגלותו לגדעון?

לדעת רד"ק המלאך חיכה למצוא לגדעון זכות, ורק אחר כך נראה אליו. כלומר המלאך ערך לו מבחן, והזכות שמצא לו היא זכות כיבוד הורים. כפי שלימדו חז"ל, הרעיון של זכות כיבוד אב, נובע כנראה מההיקש שבפסוק,

3. גנזי שכתר א', 132. מתוך יי חסידה, "אוצר אישי התנ"ך", ערך גדעון.

המקיש בין ישיבת המלאך תחת האלה אשר ליואש אבי גדעון, לבין ההיגד "וגדעון בנו חבט חיטים בגת".

לשאלתו של גדעון "ואיה כל נפלאותיו אשר סיפרו לנו אבותינו", אומר המדרש: "ליל פסח היה אותו הלילה, אמר לו היכן הם הפלאים שעשה אלוקים לאבותינו בלילה הזה"⁴. "הלא ממצרים העלנו: אמש קראנו את ההלל, והיה אבי מקראנו ואומר 'בצאת ישראל ממצרים' (תהלים קי"ד, א). אמר לו גדעון לקב"ה, אם צדיקים היו אותם, עשה לנו בזכותם. ואם רשעים היו, כשם שעשית להם ניסים, כך עשה לנו ניסים. אמר לו הקב"ה, חייד, סגוריה על בני אתה מדבר. כדאי אתה שאדבר עמך, לך בכחך זה והושעת את ישראל"⁵.

נראה שאולי בפני חז"ל עמד הקשר שבין דברי גדעון לביטויים דומים שנאמרו בניסי מצרים. דברי גדעון "ואיה כל נפלאותיו", מזכירים את דברי ה' למשה בסנה "והכיתי את מצרים בכל נפלאותי אשר אעשה בקרב" (שמות ג', כ). "אשר ספרו לנו אבותינו" - מזכיר את הפסוק: "ולמען תספר באזני בן ובן בןך את אשר התעללתי במצרים" (שם י', ב).

הרב ח"ד רבינוביץ⁶ מוצא זכות לגדעון על דבריו אלו: "ויש ה' בקרבנו" - "דברים אלה הנראים לכאורה, כדברי פקפוק, הם ביטוי לגדולתו של גדעון, המעמיד את עצמו כתובע עלבון ישראל, ומתריע כחבוקק על אשר יבבלע רשע צדיק ממנו" (חבוקק א', יג). המדיינים עובדים עבודה זרה, חומסים את אדמת הארץ הקדושה ומונעים לחם מפי תושביה ומנחה ממזבח ה'⁷.

את ההיגד "ויש ה' עמנו", מבאר הרב רבינוביץ, באמרו: "גדעון מתפלל כיצד אפשר שיהיו צרות לעם ישראל בעוד ה' עמם. גדעון החי זמן לא רב כל כך אחרי מתן תורה וכיבוש הארץ, והנתון בתוך התקוות של עם ישראל, אינו יכול להשלים עם מצב כזה... ספקות מעין אלה עלו בלבבות כמה וכמה מגדולי ישראל בעתיד כאשר ראו גויים מקרקרין בבית המקדש ומשתעבדים בבני ישראל"⁸.

4. ילק"ש שופטים ס"ד.

5. חסידה שם, וברש"י וברד"ק.

6. בפירושו "דעת סופרים" על אתר.

7. תנחומא בהר ג', "וידל ישראל מאוד מפני מדין" - מהו וידל ישראל? ר' יצחק ור' לוי: חד אמר שהיו דלים ממעשים טובים, וחד אמר שלא היה אפילו מנחה להביא קרבן".

8. יומא סט, ע"ב. י' אליצור, ישראל והמקרא, ירושלים תש"ס, עמ' 86-87 כותב: "גדעון המתחבא בגת וחובט שם חיטים, שואל במר נפשו: 'בי אדני ויש ה' עמנו...' מסתבר שגדעון לא היה היחיד ששאל בימים ההם של ראשית תולדות ישראל בארץ, כיצד יתכן שישאל עם קרובו של ה', המכונה 'בני בכורי ישראל' (שמות ד', כב), היה למשיסה לגויים אכזריים.

הנביאים ענו והסבירו השכם והסבר במשך מאות שנים כי אין שום אומה ולשון יכולים לפגוע בעם בחירו של ה' (כגון תהלים פ"א, יד-טז). תשובתם הייתה שלא העמים האויבים מכים בכס כי אם אתם בעצמכם. מעשיכם הרעים ואורחותיכם הנלוזות הם שפוגעים בכס. אין עימות בין ישראל לעמים. העימות האמיתי הוא בין ישראל לאלוקיו".

נראה לנו להוסיף, שבדברי גדעון יש טענה קשה שהקב"ה הסיר את השגחתו מעם ישראל ונטשם והפקירם ביד מדין.

בפניית המלאך לגדעון: "ה' עמך גיבור החיל", יש פניה אישית מחמאה. אולם גדעון איננו שועה לא להיבט האישי שבפניית המלאך ואף לא למחמאה האישית. כל כולו חדור תחושת הזדהות עם סבל עמו. לפיכך, כאשר המלאך פונה אליו אישית, הוא משיב כנציג עם ישראל כולו, דבר המוכיח שהוא אכן ראוי והגון להושיע את ישראל.

יצוין עוד, שהטענה בדבר הפקרת עם ישראל ונטשתם, מעמידה את גדעון בשורה אחת עם אישי המקרא הדגולים, שהתפללו להצלת עמם או בני דורם, כאברהם על סדום (בראשית י"ח, כג-לג), משה על עם ישראל (שמות ל"ב, יא-יד), חזקיהו על עם ישראל במצור סנחריב (ישעיהו ל"ז, טו-כ). כל זה מסביר מהו המיוחד בגדעון שזכה לעזרת שמים ולהדרכה אלוקית בכל שלב של פעילותו.⁹

הסבר דבריו של גדעון כמלמדים סגוריה על עם ישראל, מוטעם בדברי מדרש נוסף: "ושפטו את העם משפט צדק" - שהיו מטין את העם לכף צדק. אמר ר' יהודה בר' שלום, שהיו מטין ומלמדין עליהם זכות לפני הקב"ה. ממי אתה למד? מגדעון בן יואש שבימיו היו ישראל בצרה, והיה הקב"ה מבקש אדם שילמד עליהם זכות ולא היה מוצא, שהיה הדור דל במצוות ובמעשים. כיוון שנמצא זכות בגדעון, שלימד עליהם זכות, מיד נגלה עליהם המלאך, שנאמר יויבא אליו מלאך ה' ויאמר לך בכחך זה; בכוח זכות שלימדת על בניי¹⁰. בדברי המלאך לגדעון "לך בכחך זה", יש כעין הזמנה לגדעון: בבקשה ממך, עשה זאת אתה בכוחך. היינו, לך, שהנך בעל מידות תרומיות, יאה להושיע את ישראל.

טענתו של גדעון, המבקש להראות גם לדורו ניסים, כפי שנעשו בדור יציאת מצרים, מתקשרת יפה לדברי הנביא שנשלח לעם ישראל להוכיחם על חטאיהם, כאשר זעקו אל ה' על אודות מדין, (לעיל ו', ח-ט), שהדגיש בדבריו את הנסים שעשה ה' במצרים. אולם בקשת גדעון להשוות את דורו לדור יוצאי מצרים, מתעלמת מדברי הנביא המדגיש שסבלם נגרם בגלל חטאיהם: "ואמרה לכם אני ה' אלוקיכם, לא תיראו את אלוהי האמורי אשר אתם יושבים בארצם, ולא שמעתם בקולי" (ו', י). ואם כך, אם דורו של גדעון חוטא, מה מקום יש להשוותו לדור יוצאי מצרים?

9. י' בן נון, "קהל שוגג ומי שחזקתו שוגג או טועה", אקדמות יי (תשס"א), עמ' 229, כותב: "גדעון נבחר כמושיע מפני שביטא את הכאב על הכיבוש המדיני בלשון חדה ופשוטה: יוש ה' עמנו ולמה מצאתנו כל זאת; עד סוף הפסוק (ו', יג). גדעון לא נחשב לכופר ולא למסית מפני שדיבר בכנות, מתוך יושר פנימי ומתוך כאב. אדרבה, הוא הפך להיות מושיע לישראל בגלל עמדתו הרוחנית: לך בכחך זה... הלא שלחתיך" (ו', יד).

10. תנחומא שופטים ס"י ד'.

לתמיהה זו נראה להשיב, שגם במצרים היה עם ישראל שקוע בחטאי עבודה זרה ובטומאה, כפי שעולה מדברי הנביא יחזקאל (יחזקאל כ', ו-ט), ובכל זאת, ולמרות זאת, העם נגאל. משמע, שיש מקום להשוואה. יתר על כן, המאמין האמיתי איננו מקבל את הרעיון שה' הפקיר וזנח את עמו, וגם כאשר נראה שאפסה כל תקווה, הוא עדיין מאמין בתשועת ה'¹¹.

את ההיגד "לך בכחך זה והושעת את ישראל מכף מדין, הלא שלחתיך" (ו', יד), ניתן להסביר בכמה דרכים:

1. מכוח אהבתך לעמך, ובלמדך סגוריה עליו, תצליח בשליחותך.
2. מן הכוח הרוחני הטמון בך תצליח (מלבי"ם).
3. מהכוח שיוענק לך מעתה, תעשה חיל בשליחותך.
4. מכוח מצוות כיבוד אב שזכית בה, תראה ברכה בפעלך¹².

משפט זה המסתיים ב"הלא שלחתיך", מעמיד את גדעון בשורה אחת עם משה בסנה, כשנאמר לו: "ועתה לכה ואשלחך אל פרעה והוצא את עמי בני ישראל ממצרים" (שמות ג', י). גם סרובו של גדעון והצטננותו "במה אושיע את ישראל, הנה אלפי הדל במנשה ואנוכי הצעיר בבית אבי" (שם, טו), מזכירים את סרובו של משה במילים דומות: "מי אנכי כי אלך אל פרעה וכי אוציא את בני ישראל ממצרים" (שם, יא).

המאבק בעבודת הבעל

גדעון הורס בצו ה' את מזבח הבעל אשר לאביו, וכורת את האשרה אשר עליו. כבר בשופטים ב', יא, בראשית תקופת השופטים, אנו קוראים: "ועשו בני ישראל את הרע בעיני ה' ויעבדו את הבעלים". וכך בהמשך: "ויעזבו את ה' ויעבדו לבעל ולעשתרות" (שם, יג). ובהמשך: "וישכחו את ה' אלוקיהם ויעבדו את הבעלים ואת האשרות" (שם, יז). עבודת הבעל חדרה לעם ישראל כבר בתקופה הקדומה של ראשית תקופת השופטים, ושיאה היה בימי אחאב מלך ישראל (מלכ"א י"ח).

מרכזת של עבודת הבעל היה בחוף הפיניקי. השפעת הפולחן האלילי הפיניקי על עם ישראל מוסברת בקשר המיוחד שהיה לעם ישראל עם הערים צור וצידון

11. השווה לדברי חזקיהו המלך, שכאשר אמר לו ישעיהו הנביא: "צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה" (ישעיהו ל"ח, א-ב), ענה לו: "בן אמוץ, כלה נבואתך וצא, כך מקובלני מבית אבי אבא, אפילו חרב חדה מונחת על צווארו של אדם, אל ימנע עצמו מן הרחמים" (ברכות י, ע"א).

12. ראה י' אריאל, "עזו וענוה", עיונים ביהושע ושופטים, חספין 1995, עמ' 231-233. תי' דוידוביץ, השווה והשונה בסיפורי השופטים, **תלפיות** י' (תשנ"ח), עמ' 104.

אשר בחוף הפיניקי. חירם מלך צור שולח לדוד עצי ארזים וחרשי בניה באבן ובעץ לצורך בניית ביתו (דבה"א י"ד, א). אף שלמה בנו, מקיים קשרים עם חירם מלך צור לצורך סיוע בכריתת ארזים לבנין בית המקדש. תמורת זה סיפק שלמה לחירם תוצרת חקלאית (מלכ"א ה', כ-כה). יחסים תקינים אלה נשמרו עד ימי אחאב שנשא לאשה את איזבל בת מלך צידון (מלכ"א ט"ז, לא).

בארץ ישראל, המעבר בין הים למדבר קצר ומהיר. כך גם המעבר בין ארץ המזרע למדבר. המעברים הגיאוגרפיים החדים גורמים לשינויי אקלים קיצוניים. אף יעודי השכר והעונש שבתורה מבטאים שינויים אלה. בפרשת "והיה אם שמוע" התורה מועידה שכר של: "ונתתי מטר ארצכם בעיתו... ואספת דגנך", לעומת עונש של: "ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה" (דברים י"א).

כלומר, אם עם ישראל הולך בדרך התורה, אז הארץ הנושבת כובשת את המדבר, ואם חלילה להיפך, משתלט המדבר על ארץ המזרע. כך גם בדברי הנביאים אנו קוראים על דבר והיפוכו. העונש מתואר ב"והאדמה תישא שממה ורבה העזובה בקרב הארץ" (ישעיהו ו', יא-יב), ואילו השכר הוא: "ישושם מדבר וציה ותגל ערבה ותפרח כחבצלת" (שם ל"ח, א). מלחמתם של הנביאים בעבודה הזרה בכלל ובעבודת הבעל בפרט, נערכת בדרך ישירה ובדרך עקיפה.

בישעיהו כ"ז, א הנביא מזהיר: "ביום ההוא יפקוד ה' בחרבו הקשה והגדולה והחזקה על לוייתן נחש בריח ועל לוייתן נחש עקלתון והרג את התנין אשר בים". משמעותו של פסוק זה, היא דחיית הרעיון האלילי לפיו, יש למפלצות ים כוח למרוד בבורא עולם, כפי שמסופר במיתולוגיה הכנענית. הפסוק מטעים ואומר כי הכוח היחיד בעולם הוא כוחו של הקב"ה ואין כל יצור המסוגל למרוד בו. תיאורי הנביאים (יחזקאל מ"ז, א-יב; יואל ד', יח; זכריה י"ד, ד-ח) אודות מעין שיצא מבית ויחיה את ים המלח, עניינם לתאר את ביטול הניגודיות בטבע, דבר העומד ביסוד עבודת הבעל בפרט והעבודה הזרה בכלל.

ההכנות למלחמה במדין

לאחר שהכרנו את גדעון המצטנע, הדואג לאביו, אשר מיצר בצרת עמו, נפנה לעיין בהכנותיו למלחמה עם מדין. כמו בתחומים אחרים, גם כאן שונה גדעון מיתר השופטים אשר הזעיקו לוחמים ושיתפום בקרב מבלי לבדוק בציציותיהם. לא כן גדעון, אשר כאיש שפועל בהדרכה אלוקית, דואג לטהרת המחנה ולבחירה מדוקדקת של לוחמיו¹³.

13. גדעון מזעיק את בני שבטו בהשראת רוח אלוקים שלבשה אותו. ראה מורה נבוכים ב', מה.

לאחר אזעקת בני שבטו והשבטים הקרובים: מנשה, אשר, זבולון ונפתלי, עורך גדעון את מבחן גיזת הצמר. לכאורה, יש מקום להקשות עליו. הרי כבר נתגלה אליו מלאך והקב"ה בכבודו נגלה אליו ומוסר בידו את השליחות להושיע את ישראל, אדם כזה מבקש אות נוסף? היכן אמונתו?

לדעת המלבי"ם לא היה בכך חוסר אמונה, אלא שגדעון חשש שכיוון שהדור פרוץ בעבודה זרה, אולי לא יהיה ראוי לתשועה, ולכן ביקש אות לדעת אם תספיק זכותו הקטנה לתשועה זו. אולם על כך יש לשאול, מדוע גדעון צריך לחשוש לזכותו של העם, הרי הקב"ה בעצמו אומר לו: "לך בכחך זה והושעת את ישראל". וכי אין באמירה זו כדי לתת לו ביטחון בהצלחת שליחותו?

לדעת יי אליצור בפירוש "דעת מקרא" גדעון ביקש אות, כיוון שפעולה צבאית ראשונה נגד המדיינים נכשלה. המחבר לומד זאת מפסוק ל"ה בו נאמר שבני ישראל נזעקו, ובני אשר, זבולון ונפתלי עלו לקראתם. כלומר, בני מנשה באו מרמות מנשה בדרומו של העמק, ויתר השבטים באו מצפון במגמה לכתר את המדיינים. אולם פעולה זו נכשלה, כפי שנרמז להלן בפרק ח' פסוקים יח-יט. צבאות השבטים הצפוניים ניגפו לפני המדיינים, ואחי גדעון שעמדו בראש הפעולה נהרגו¹⁴. אם דברים אלו נכונים, הרי שיש להבין מדוע הפעולה נכשלה.

כל שלב ושלב בפעולותיו של גדעון מלווה בהוראה מגבוה. הפעולה שנכשלה לא נעשתה בהכוונה אלוקית. ויתר על כן, היא נערכה לפני שהלוחמים המתאימים נבחרו בקפידה, לפיכך ברור שהיא נידונה לכשלון. ואולי מסיבה זו יש גם לדחות את הצעתו של פרופ' אליצור, שכן לא סביר שגדעון ינקוט בצעדים טקטיים ביוזמתו הפרטית. זה נוגד את כל רוחם של המקראות. לנו נראה לומר בפשטות שגדעון ביקש את אות גיזת הצמר אחרי שהזעיק את הלוחמים. לפיכך יש להניח שהאות נועד לשכנע את החיילים ולחזקם הן בעזרת ה', והן באמונה בשליחותו של גדעון.

מבחן הלוחמים

נצחונו של גדעון כעולה מתוך המקראות הוא התרחשות נסית. כיוון שעם ישראל היה פרוץ באותה תקופה בעבודת אלילים, אין זה מתאים שעובדי עבודה זרה יקחו חלק בהתחרשות נסית, "כי ה' אלוקיך מתהלך בקרב מחנך

14. אי בן נון, "הררי עז", שיעורים בספר שופטים, ירושלים תשי"ס, עמ' 184, מעמיד על הקשר שבין אות הטל לבין שחרור העם הרב שנענה לגיוס. זאת על פי חלוקת הסדרים. בחלוקה זו שלא כבחלוקה של התנ"ך לפרקים, פרשת הטל צמודה לשחרור הלוחמים המרובים, דבר הבא ללמד שהקב"ה רוצה ללמד את ישראל שישועתם באה מכוח האמונה ולא מכוח החרב.

להציל ולתת את אויבך לפניך והיה מחניך קדוש" (דברים כ"ג, טו). נצחון המושג באמצעות נס מן הראוי שיעשה באמצעות "כלים" טהורים, לתוכם יצוק הקב"ה את ניסיו. נס כזה, ראוי גם שעם ישראל ידע מי חוללו, כפי שאומר ה' לגדעון: "פן יתפאר עלי ישראל לאמר ידי הושיעה לי" לפיכך יש צורך לנפות את הלוחמים ולהשאיר מעטים, מאלה הראויים לכך בלבד¹⁵. ניפוי נוסף נערך במבחן המים בעין חרוד.

מבחן זה, לדעת חוקרים, מטרתו הייתה לבחור את החיילים המתאימים מבחינה צבאית. אי מלמט¹⁶ מטעים שפירושים רבים נתלו במבחן המים, אך כולם אין בהם ממש, אלא אם כן הונחה ביסודה ההכרה שבחירת הלוחמים באה מתוך שיקולים צבאיים גרידא.

המחבר מצטט מדברי המצביא וייוול, המסביר שאנשי גדעון העיפיים והצמאים השתטחו מלוא קומתם ארצה והרוו את צמאונם ללא סייג ושליטה עצמית, בעוד שהאחרים שתו תוך כדי החזקת נשקם בכוננות ועיניהם צופות מול האויב. ב"דעת מקרא" מובא הסבר שיש בהתנהגותם של אלה שלא כרעו על ברכיהם מן הזריזות והנקיות וההסתפקות במועט. או שיש בכך אות וסימן כי בא הקץ לכניעה ולתבוסה, וכי עתידים הם לנצח, לכן נבחרו אלה שלא כרעו.

לנו נראה, שככל שיהיו הסברים אלה הגיוניים, אין הם תואמים את המקראות ובוודאי לא את רוחם. שני המבחנים, שחרור היראים ומבחן המים נערכו בצו ה'. על המבחן הראשון נאמר בפירוש שסיבתו דתית-אמונית. האם יעלה על הדעת שהקב"ה יערוך ללוחמים מבחן צבאי? ברור שהמבחן כאן, כמו שחרור היראים, הוא מבחן של התאמתם מבחינה דתית לקחת חלק בנצחון שנערך בנס. נאמנים עלינו דברי חז"ל שזיהו את המלקקים של גדעון עם שבעת אלפים האנשים שלא כרעו לבעל בימי אליהו (מלכ"א י"ט, יח)¹⁷. כלומר, אלו אנשים שלא היו נגועים בעבודה זרה.

גדולתו של גדעון באה לידי ביטוי בהדרכה האלוקית הצמודה המלווה אותו בכל פעולותיו. אולם ההדרכה מגבוה איננה מצטמצמת רק לפעולות בתחום הדתי, כמו ביעור העבודה הזרה, אלא כוללת גם הוראות פעולה בתחום הצבאי

15. אי רמר, "איש לשבטו", ספר שופטים, בית אל, תשנ"ח, עמ' 102. מעיר שמעולם לא מצאנו חשש שמא ישראל יזקפו את נצחונם לעצמם ולכוחם. אלא שבדור חלש אמונה זה, החשש הזה היה קיים. עוד מעיר המחבר שהרי הקב"ה יכול היה לעשות נס גלוי כמו בתקופת חזקיהו, כדי שהמעשה האלוקי יהיה ניכר יותר, אלא שהקב"ה רוצה לשקם את העם ולהחזיר לו את הבטחון העצמי ואת אמונתו.

16. אי מלמט, "מלחמת גדעון במדין", הסטוריה צבאית של ארץ ישראל בתקופת המקרא, עורך י' ליוור, תל אביב תשכ"ד, עמ' 114-116.

17. ילק"ש מלכ"א רי"ט.

ובתכסיסי המלחמה. גדעון יורד בצו ה' אל מחנה מדין לשמוע את שיחות החיילים. לפנינו דוגמא נאה של ריגול מוראלי¹⁸. "ושמעת מה ידברו ואחר תחזקנה ידך" (שופטים ז', יא). פירוש הדבר שכאשר גדעון יעמוד על הלך רוחם של חיילי האויב ויווכח שהם שרויים בפחד, יחזק הדבר את רוחו ואת בטחונו.

אכן החלום שהוא שומע: "צליל לחם שעורים מתהפך במחנה מדין" והופך את האהל, מתקשר לפתרון הנשמע מפי החייל השני, שהכוונה לחרב גדעון בן יואש. החלום מזכיר את המציאות בשטח, לפיה מדיין ועמלק יושבים בעמק (פסוק יב), וחיילי גדעון בהר שמעליו, והם מוכנים בכל רגע לזנק מההר ולתקוף את מחנה מדין¹⁹.

את סיפור הקרב ניתן ללמוד כפעולת גרילה צבאית קלאסית, וניתן גם ללומדו כמעשה של התערבות שמיימית. לפי דרכנו, נשלב את שתי הדרכים, כשהחשיבה היא שאדם עושה ככל יכולתו והקב"ה שולח את ברכתו. לפי זה על בני האדם להכין את הכלים כדי שהקב"ה יצוק לתוכם את ניסיו.

מהלך הקרב

מלחמתו של גדעון במדיינים, התכנון והטקטיקה, יכולים להילמד בבית הספר לפיקוד ומטה וללוחמה זעירה. אכן, מאמרים לא מעטים נכתבו על כך, בידי אנשי צבא האמונים על תורת הלחימה. אולם יש לזכור שגדעון איננו רק טקטיקן מעולה, אלא קודם כל איש האלוקים הזוכה להדרכה אלוקית בפעולותיו. מעודד ממה ששמע במחנה מדין ומהעידוד שקיבל מה', חוזר גדעון אל מחנהו, ומעביר את תחושת בטחונו לחייליו: "קומו כי נתן ה' בידיכם את מחנה מדין" (ז', טו).

גדעון נוקט בתרגיל טקטי, לפיו ניתן לעורר רושם של עם רב, גם כאשר לרשות המצביא עומד מספר לוחמים מצומצם. גדעון מחלק את לוחמיו לשלושה ראשים ומחדיר אותם למחנה מדין בשעת חילופי המשמרות, שעה שאנשי המשמרת המסיימת חושבים כבר על שנתם, בעוד שהשומרים שזה עתה נעורו, עדיין לא הסתגלו לתפקיד השמירה. גדעון מנצל את אפקט הלילה המפרה את הדמיון, ואת אפקט ההפתעה והפחד, אותו הוא יוצר באמצעות קולות נפץ ותאורה פתאומית. אנשי המדבר "הרואים צל הרים כאנשים", ממהרים לסגת

18. ראה יי ידיו, "דרכי המלחמה באלף השני לפנה"ס", ההסטוריה של עם ישראל, האבות והשופטים, עורך ב' מור, תל אביב תשכ"ז, עמ' 166-167. יי נבו, "ריגול ומודיעין במקרא ובמזרח הקדמון", **מורשתנו** י"ג (תשנ"ט), עמ' 77-86.

19. א' בן נון, שם, עמ' 196, מעמיד על הקשר שבין חלומי של המדיינים הרואה צליל לחם שעורים, לבין מנחת העומר, שלפי חז"ל בזכותה ניצלו (ויקרא רבה כ"ח, ו; פסיקתא דרב כהנא ח', ד).

כאשר בתוך המהומה אינם מבחינים בין האויב לבין אנשיהם, ומבקיעים לעצמם דרך מנוסה כאשר חרב איש ברעהו. מסלול נסיגתם הוא לכיוון המדבר, דרך בקעת כסולות שבין הר תבור לגבעת המורה, ומשם דרך עמק בית שאן אל מעברות הירדן.

אולם בריחת האויב מעמק יזרעאל איננה מספקת את גדעון, הדואג לתפיסת נתיב הבריחה על ידי סגירת מעברות הירדן. חסימת מעברות הירדן לשם כתישת האויב הנסוג, מוכרת לנו מסיפור אהוד בן גורא וממלחמת יפתח בבני אפרים (שופטים י"ב, ה-ו). בשלב זה מסופר שגדעון שלח מלאכים להר אפרים וביקשם לחסום את נתיב הבריחה של המדיינים. יש מקשים על כך וטוענים שאזעקת שבט אפרים לחסימת מעברות הירדן, בשעה שהמדיינים כבר נסוגים, נעשתה מאוחר מדי.

אולם אם נעיין בלשון המקראות ניווכח שאין זה כך. בכל הפרק מופיעים הפעלים בוי ההיפוך, כמו ויתקעו, ויצעקו, וילכדו. ואילו בשליחת המלאכים לשבט אפרים נאמר "ומלאכים שלח". מקובל עלינו שבסגנון המקראי, בכל מקום בו יש רשימת פעלים בוי ההיפוך, ובתוכם פועל אחד בעבר פשוט, משמעותו לציון עבר קדום (השווה רש"י לבראשית ד', א: "והאדם ידע" לבראשית ל"א, לד).

לפי זה יש להבין שגדעון הכין את שבט אפרים עוד לפני כן, לפני שהחלו המדיינים במנוסתם. כאן ניתנת לנו ההזדמנות להכיר את גדעון ביחסיו הבין אישיים ולהתוודע אל מידותיו. כך בפרשת בני אפרים וכך בפרשת סוכות ופנואל. בני אפרים נפגעים מהתפקיד שגדעון הועיד להם - תפיסת מעברות הירדן. לטענתם, מדוע לא קראו להם להלחם במדין, עונה גדעון מענה רך המשיב חמה, ומסביר להם שתפקידם בסיום המלחמה, חשוב מתפקיד הלוחמים בקרב עצמו (ח', א-ג). ואל יהי דבר זה קל בעינינו, שכן אירוע דומה אירע ליפתח עם שבט אפרים, ומשלא השכיל להרגיעם במילים, נסתיים הויכוח בשפיכות דמים קשה (שופטים י"ב, א-ו).

המדיינים המשיכו במנוסתם, ואלה שלא נעצרו, הצליחו לעבור את הירדן, כנראה בגשר אדם לכיוון עבר הירדן המזרחי. גדעון דולק בעקבותיהם ואינו מוותר²⁰. אנשי סוכות ופנואל המתבקשים לסייע לגדעון במתן צידה לאנשיו, מסרבים לעשות זאת.

יש מקום להבין למניעיהם, שכן הם יושבים בעבר הירדן, חשופים למעשי נקם של שבטי הנוודים, אם יתמכו בגדעון. אולם אין הם מסתפקים בסרוב ענייני לבקשתו, אלא מלגלים ומזלזלים, ועל כך נענשים. בשתי פרשיות אלו גדעון מתגלה כעדין נפש, נעים הליכות, אך יחד עם זה תקיף וחסר פשרות בכל מה שנוגע להוראת ה' לבטחון ישראל ולכבוד אנשיו.

20. ראה מ' הראל, "מסע המלחמה של גדעון נגד שבטי המדבר", מסעות ומערכות בימי קדם, תל אביב 1984, עמ' 49-60.

פרשת המלוכה

הצלת ישראל מיד המדיינים הקלה על עם ישראל במידה כזו, שבהתלהבותם הציעו גדעון מלוכה (ח', כב-כג)²¹. אולי כבר בשלב זה ניכרים ניצני ההכרה בעם, שלצורך ההשתחררות מלחצם של עמי הסביבה יש צורך במלך שיאחד את שבטי ישראל, ואין להסתפק בשופט שעורך מלחמות מקומיות. אולם גדעון בענותנותו דוחה את ההצעה הן מטעמי צניעות אישית, והן מטעמים אידיאולוגיים, באומרו: "ה' ימשול בכם".

בכך קלע גדעון לדברי ה' שנאמרו מאוחר יותר, בעת שאלת המלוכה בימי שמואל: "לא אותך מאסו כי אם אותי מאסו ממלוק עליהם" (שם"א ח', ז). גם כאן מתגלה גדעון כאיש האמונה והעקרונות, המבין שכאשר עם ישראל נוהג כעם ה' אין הוא זקוק למלך בשר ודם. יתר על כן, גדעון מבין שהצעת העם להמליכו נועדה לצרכי מלחמות, והרי בפרשת המלך בתורה (דברים י"ז) לא מצינו שתפקידו של המלך להלחם. להיפך, מלך ממליכים רק לאחר כיבוש הארץ וירושה וישיבה. עוד מבין גדעון, שהמפתח להצלה מהאויבים שכני ישראל, איננו בהמלכת מלך לוחם, אלא בעזיבת אלהי הנכר ובהתקרבות אל ה', כפי שהוכיחם האיש הנביא זמן קצר לפני התמנותו של גדעון לשליח להצלת העם.

אחרית דבר

פרשת גדעון היא סיפור אמונה ועשייה אנושית, המתואר במקרא בהרחבה נדירה. גדעון הוא איש האמונה המיצר בצרת עמו ונחלץ להושיעם בשליחות ה'. גדעון הוא טקטיקן צבאי, המשלב השתדלות אנושית עם ברכת שמים, ואף זוכה לגושפנקא אלוקית לשילוב זה. בכך מצטרף גדעון לאישי מקרא דגולים כיהושע ודוד, ששילבו באישיותם מנהיגות צבאית ודתית.

בתקופה הקצרה בה פעל גדעון כמושיע, זכה למגוון רחב ביותר של פעילויות מנהיגותיות ואלוקיות. גדעון זכה לנבואה ולהתגלות מלאך. גילוי הנבואה לא היה חד פעמי, אלא כליווי צמוד המדריכו בכל שלבי פעילותו כמושיע. גדעון פעל בביעור העבודה הזרה, שבימיו, ימי ראשית תקופת השופטים, כבר הצליחה לחדור לשורות עם ישראל. הגם שפעילותו בתחום זה הצטמצמה לעירו. עפרה בלבד, יש לו בכך זכות ראשונים, שכן הוא הראשון בישראל שביער את העבודה

21. מ' בובר, מלכות שמים, עיונים בספרי שמואל ושופטים, ירושלים תשכ"ה, עמ' 51-56. י' דישון "גדעון וראשית המלוכה", תרביץ מא (תשל"ב), עמ' 255-268.

הזרה, כדרישת התורה בדברים י"ב, ב-ג. הוא היחיד במקרא שכל פעולותיו הטקטיות מלוות בהדרכה משמים, ואף אין דומה לו בין מצביאי ישראל בבחירת הלוחמים.

ב"תרגילי הגיבוש" של יחידתו, הוא משאיר ביחידה העילית את הנאמנים ויראי ה' בלבד. ידיו רב לו אף ביחסים שבין אדם לחברו, שם הוא מתגלה כבעל מידות תרומיות מחד, ותקיף בכל מה שקשור לביטחון ישראל מאידך. ואמנם הנצחון על המדיינים נשאר בזכרון האומה למשך הדורות, והוא נזכר בישעיהו י', כו. אולם גדעון האיש הצנוע, שחי בתקופה רחוקה, מוצנעת כלשהו בתולדות עם ישראל הסוערות, גם מקומו בתולדות ישראל מוצנע כלשהו. אולי יש לדורנו ולמנהיגיו ללמוד מדרכיו של איש מעלה זה, שלמרות מעמדו, ולמרות הצעת המלוכה שהציעו לו, לא גבה ליבו ולא רמו עיניו.

הקשר שלי לפרשת גדעון נעוץ בימים רחוקים, עת הייתי חניף בקורס מ"כים גדנ"ע. מפקד הקורס היה מיודענו ר' שמעון בר-חמא. הוא הרצה על השופט גדעון, הרצאה שהרשימה אותי אז ביותר, וזכרונה שמור עמי עד היום.